

Oltářní fundace kutnohorských měšťanů v předhusitské době

Vojtěch Vaněk

Abstrakt

Studie vychází ze sociálně historického chápání role fundací a liturgické memorie ve středověké společnosti, tak jak je představili zejména němčectí medievisté Otto G. Oexle a Michael Borgolte. Fundace jako trvalé zbožné dary v jejich pojetí hrály roli spojnice mezi světem živých a zemřelých, udržovaly přítomnost mrtvých ve společnosti a sloužily ke spáse jejich duší prostřednictvím vzájemné solidarity mezi živými a mrtvými. Studie zároveň zvažuje podněty ze strany nové kulturní historie, která přisuzuje fundacím roli symbolického kapitálu ve společnosti, který sloužil k reprezentaci společenského postavení a k legitimizaci moci prostřednictvím okázalé demonstrace zbožnosti.

Předhusitská Kutná Hora byla jedním z nejlidnatějších měst v českých zemích za vlády Lucemburků a současně jedním z největších center těžby a zpracování stříbrné rudy na evropském kontinentu. Vznik dolování klademe do osmdesátých let 13. století, založení města do prvního desetiletí 14. století. Kutná Hora byla sídlem centrální mincovny českého státu a královských úřadů spojených s mincovnou i těžbou. Přitahovala rovněž elitu z řad měšťanů, kteří se účastnili horního podnikání a obchodu s drahým kovem, pocházeli z řady významných měst střední Evropy a udržovali rozsáhlé obchodní kontakty. Jako přechodné sídlo českých panovníků se Kutná Hora prosadila až v osmdesátých letech 14. století, kdy král Václav IV. upravil mincovnu ve Vlašském dvoře na jeden ze svých reprezentativních městských paláců. Na život města si uchoval značný vliv nedaleký cisterciácký klášter v Sedlci. Kutná Hora vznikla na jeho pozemcích a vzhledem k velkému vlivu sedleckých opatů ve městě například nevznikl žádný z obvyklých klášterů žebavých řádů. Sedlečtí cisterciáci zabránili rovněž založení farního kostela ve městě – početné kutnohorské chrámy zůstaly podřízené staršímu farnímu kostelu ve vzdáleném Malíně, který se nacházel pod patronátem sedleckých opatů. Vliv sedleckého kláštera v první polovině 14. století silně omezoval i soukromou měšťanskou fundační aktivitu, reprezentovanou špitálem sv. Kříže, který před rokem 1324 založil bohatý měšťan Štěpán Pirkner, avšak jeho řízení ovládl klášter.

Písemné prameny umožňují sledovat v předhusitské Kutné Hoře celkem 66 měšťanských fundací, z toho 39 oltářů či soukromých kaplí. Vlna jejich zakládání vyvrcholila v letech 1380-1410 s těžištěm v devadesátých letech 14. století, kdy se kutnohorským měšťanům podařilo vymanit z dohledu kláštera a na pozemcích pražské kapituly za městem založit nový reprezentativní chrám Těla Kristova a sv. Barbory. Architektem katedrálního chrámu, v němž vzniklo více než 20 oltářů a soukromých kaplí, byl zřejmě královský stavitel Petr Parlér. Založení chrámu, jehož výstavbu financovali měšťané sdružení ve zbožném bratrstvu Těla Kristova, bylo jednou z nejvýznamnějších měšťanských fundací v českých zemích i ve střední Evropě. Chrám Těla Kristova rychle převzal roli měšťanského kostela („*Bürgerkirche*“) jako centra zbožnosti a fundační aktivity, kterou do té doby sehrával hlavní městský kostel Panny Marie zvaný Vysoký. Centrum zbožnosti a fundační aktivity městské rady se vytvořilo v druhém velkém městském chrámu Panny Marie Na Náměti. Anniversaria jako další typ zádušní liturgické memorie se koncentrovala nejen při novém chrámu Těla Kristova, ale též v městském špitálu a v sedleckém klášteře, který zčásti nahrazoval roli konventů žebavých řádů v jiných středověkých městech. Ostatní menší kaple a farní kostely na venkově stály mimo pozornost kutnohorských měšťanů. Zjištěný rys podtrhuje sociální funkci oltářních a liturgických fundací uvnitř měšťanské společnosti.

Nejpočetnější skupina zakladatelů nákladných oltářních fundací pocházela z řad členů městské rady a členů radních rodů, které náležely k nejzámožnějším ve městě. Snaha upevnit svoje společenské postavení a reprezentovat příslušnost k elitní vládnoucí vrstvě ve městě však často nebyla prvotním podnětem pro založení oltáře. Byla zjištěna úzká souvislost mezi oltářními fundacemi a testamentárními odkazy, stejně jako vysoký podíl žen mezi zakladatelkami. Všechny uvedené rysy zdůrazňují úzké sepětí oltářních fundací v Kutné Hoře se zádušní memorií, za níž stála v první řadě snaha o spásu duše fundátora a jeho rodu. Až druhotně oltáře a kaple sloužily k reprezentaci a potvrzení společenských ambicí nejzámožnějších měšťanů. Vlastnit soukromý oltář či kapli náleželo i v Kutné Hoře k dobrému jménu, jak soudíme na základě časté snahy členů radních rodů ovládnout starší fundace prostřednictvím držby patronátních práv. Naopak ryze pragmatické důvody, které bývají připisovány středověkým fundátorům (snaha zaopatřit druhorozené syny prostřednictvím církevních obročí), se v Kutné Hoře nepodařilo prokázat. Prvotním motivem měšťanských fundátorů byla snaha získat záruku trvalé zádušní liturgie jako prostředku ke spáse duše v nestálém světě, postiženém krizovými jevy pozdního středověku od morových ran přes krizi panovnické moci po destabilizaci ekonomiky a společnosti. Oltářní fundace však nebyly prostým výrazem obav z blízké smrti. Zasazovaly osobní i rodovou zádušní memorii do širších sociálních vazeb a posilovaly záruku jejího trvání i v případě vymření rodu nebo společenských otřesů. Oltáře se stávaly pevnými body, které prostřednictvím memorie zemřelých posilovaly vazby uvnitř sociálních sítí v měšťanské společnosti, pomáhaly utvářet identitu sociálních skupin a upevnit společenské postavení významných jednotlivců či rodin.